

ערלה ורבעי

במשנה קידושין בדף לו: - לז. שנינן שאע"פ שערלה היא מצוה התלויה בקרקע, מ"מ היא נוהגת גם בחו"ל.

ובדף לט. אמרינן דזו הלכה למשה מסיני, וכך נאמרה ההלכה דספיקה מותר וודאה אסור.

ובתוס' בדף ב: כתבו דה"ה נטע רבעי נוהג בחו"ל, אלא דכיון דאיכא פלוגתא אם רבעי נוהג רק בכרם או בכל הנטיעות א"כ בחו"ל ינהג רק בכרם רבעי, דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל, ובתירוץ השני כתבו תוס' דמדרבנן נוהג בכל הנטיעות גם בחו"ל.

הרמב"ם חולק על תוס', ובהל' מאכלות אסורות (פ"י הט"ו) כתב שאין נוהג בחו"ל דין נטע רבעי אלא ערלה בלבד, ואע"פ שהגאונים חולקים, וסוברים כתוס', וכ"כ בהל' מעשר שני ונטע רבעי (פ"ט ה"א) ועיין ספר החינוך מצוה רמ"ז בסופו.

בחידושי רבנו חיים הלוי זצ"ל הסביר מחלוקתם, דיש לחקור אם ערלה בחו"ל כלולה בפרשת ערלה שבתורה, ולא באה הלמ"מ אלא לגילויי דאע"פ שהיא מצוה התלויה בארץ מ"מ נוהגת גם בחו"ל וגם בזה איירי קרא, או שפרשת ערלה שבתורה נאמר רק על א"י, ואילו בחו"ל נוהגת מחמת ההלכה ולא מחמת הפרשה.

ודעת הרמב"ם שערלת חו"ל אינה נכללת בפרשה שבתורה, שכתב שם בהל' כ"א שהאוכל כזית מערלת חו"ל מכין אותו מכת מרדות, והרי איסור ערלה יש בו לאו דאורייתא וחייב מלקות ככל חייבי לאוין, אלא ע"כ דסי"ל דערלת חו"ל איננה כלולה בהאי פרשתא ולא חל עליה הלאו של התורה.

וכיו"ב מוכח מדכתב שם בהל' ט' וי' שהאוכל כזית ערלה לוקה, בד"א בנוטע בא"י שנאמר 'כי תבואו אל הארץ', הרי שהפרשה לא מדברת על חו"ל, והא דנוהגת ערלה בחו"ל אינו אלא מהלכה למשה מסיני.

ואולם הבה"ג והשאלות כתבו דכי היכי דנוהגת ערלה בארץ נוהגת נמי בחו"ל, דהלכתא גמירי לה, ומאי דכתיב כי תבואו אל הארץ גבי ערלה זמן ביאה קאמר, הרי שהם סוברים שהלמ"מ גילתה שערלת חו"ל לא נתמעטה מדכתיב כי תבואו.

ובזה אזלי לשיטתייהו, דהגאונים ס"ל דהלמ"מ גילתה שגם ערלת חו"ל נכללה בפרשה שבתורה, וממילא גם רבעי, דאיתקש בפרשה לערלה, אבל הרמב"ם לשיטתו שעיקר איסורה הוא רק מהלכה למשה מסיני, וא"כ אין זה כולל רבעי, דעל מה דנאמרה ההלכה נאמרה, ועל מה דלא נאמרה לא נאמרה.

בדרך אחרת נראה לבאר, ע"פ מה שחקר בשו"ת זרע אברהם סי' יד' אות כב', בגדר דין רבעי, דניתן לומר דדין רבעי הוא המשך של איסור ערלה, אלא שבשנה הרביעית הוקלש דינו שניתן לאכלו בירושלים וכמו"כ ניתן לפדותו, או שהוא דין חדש, ואינו שייך כלל לאיסור ערלה, ובשנה הרביעית הרי הוא בגדר של מע"ש, דכמו בכל תבואה יש שנים שחייבים להפריש מע"ש ה"ה בכל הפירות של השנה הרביעית.

ונראה שנחלקו בזה רש"י ותוס' לקמן בדף לח'. כתב רש"י ד"ה 'והוא הדין לערלה' שבערלה אין איסור עולם, אבל אסורים בהנאה ואין לו היתר בתוך ימי איסורו. ובתוס' שם הקשה ר"ת שהרי פרי של ערלה אסור לעולם. ופי' ר"ת דערלה זו בשנה הרביעית קאמר, דיש היתר לאיסורו ע"י פדיון אבל איסורו לעולם ואסור בהנאה. הרי להדיא דר"ת קרי לפירות רבעי איסורי ערלה אלא שיש היתר לאיסורו.

ונראה שבזה נחלקו גם הרמב"ם ותוס', דדייק השער המלך מלשון הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות (פ"י הט"ז) שפירות שנה רביעית אסור לאכול מהם עד שיפדו, משמע שאינם אסורים בהנאה אלא באכילה, וכן משמע בפ"ט מהל' מעשר ה"ז.

ואילו תוס' הנ"ל כתבו להדיא דפירות הרבעי אסורים גם בהנאה, והיינו דר"ת ס"ל דאיסור רבעי הוא מחמת איסור ערלה עד שיפדנו, וממילא אסורים בהנאה כערלה. אבל הרמב"ם ס"ל שזו מצוה בפני עצמה, ולכן אין כאן איסור הנאה, ויעויין ברמב"ם שם הט"ו ובהל' מע"ש שמדמה נטע רבעי למע"ש וגם כללם באותם הלכות.

וממילא אזלו לשיטתייהו, דהרמב"ם ס"ל דאיסור רבעי הוא דין בפני עצמו ואין לו שייכות לאיסור ערלה, וממילא ההלכה למשה מסיני שנאמרה על ערלה לא שייכת לרבעי, ואילו התוס' ס"ל דאיסור רבעי הוא מחמת איסור ערלה אלא שנתחדש בו דין פדיון, וממילא ההללמ"מ חלה גם על רבעי.

ועי' רמב"ם שם הל' יח' "שהורו מקצת הגאונים שאע"פ שפדה פירות שנה רביעית אסור לאכלן עד שתכנס שנה חמישית, ודבר זה אין לו עיקר וזו שגגת הוראה". ונראה דהגאונים לשיטתם דאיסור ערלה ממשיך גם בשנה הרביעית, אלא שיכול לפדותם ולהתיר איסורם, וסבירא להו דההיתר יחול רק בסוף השנה. והרמב"ם לשיטתו לא יכול לסבור כך ודו"ק.

ובס' תורת זרעים (תרומות עמ' צט') כתב להעמיק בזה יותר, דבמשנה במס' תרומות (פ"ג מ"ט) "ר' יהודה אומר אין לנכרי כרם רבעי, וחכמים אומרים יש לו", והר"ש בסוף מס' ערלה כתב דלגבי ערלה כולה מתניתין מוכחא דנוהגת בשל נכרים, ולא פליג ר' יהודה אלא בכרם רבעי אבל מודה ר"י דיש לנכרי ערלה, וצריך ביאור מאי שנא כרם רבעי מערלה.

והביאור הוא, דערלה ורבעי חלוקים ביסוד דינם, דיסוד דין ערלה עיקרו הוא איסור שחל על הפירות, אבל דין רבעי עיקר יסודו הוא חלות הקדושה והבאת הפירות לירושלים, וכל האיסור הוא כדי שתתקיים מצות אכילת הפירות בירושלים, ודומיא דמע"ש.

ובאמת, לגבי מע"ש פסק הרמב"ם בפ"ג מהל' מע"ש הי"א דפת שע"פשה ושמן שנסרח כיון שנפסל מאכילת אדם פקעה הקדושה ממנו. והיינו דעיקר קדושת מע"ש אינו

אלא לאכילתו בירושלים, ואם אינו ראוי לכך אין בו קדושה ומן הסתם ה"ה לרבעי. ויתירה מזו, עיקר מצות אכילת מע"ש אינה מתקיימת אלא באכילת הבעלים, וכמבואר בפיהמ"ש לרמב"ם בפ"א ממע"ש מ"ז, ולפיכך אין קונים ממעות מע"ש אלא דבר הראוי לאכילה לבעלים, ומה"ט אין מביאין חטאות ואשמות מדמי מע"ש משום דאין הבעלים אוכלים אותם אלא הכהנים, ומסתמא ה"ה ברבעי.

ומעתה מבוארת דעת ר' יהודה, דכיון דעיקר מצות רבעי הוא משום מצות האכילה של הבעלים, לכן בנכרי שאינו שייך במצוות אינו נוהג בו רבעי, כיון שאין כאן מצות אכילה לבעלים, משא"כ לגבי ערלה שזה איסור, שייך שפיר גם בפירות נכרי. אמנם הלכה כחכמים שנוהג רבעי גם בפירות נכרי, אולם כבר כתב שם הרמב"ם בפיהמ"ש "הנכרים אע"פ שאינם חייבים במצוות אם עשו מהם שום דבר יש להם קצת שכר זהו מן עיקר לנו" וכו'.

וכיו"ב כתב בהל' מעשר שני ונטע רבעי (פ"י ה"י) "זיש לנכרי נטע רבעי שאם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדש בנט"ר לישראל".

וע"פ זה יש לבאר את מחלוקת הרמב"ם והגאונים, דכו"ע סברי דהא דמצינו דינים הנוהגים בקרקע של חו"ל אין זה אלא לענין איסורים, כגון איסור חדש וערלה, אבל דברים שהם משום מצוה אינם שייכים אלא לא"י אבל על קרקע חו"ל לא שייך מצוות, וע"כ ס"ל הרמב"ם לשיטתו דנט"ר שעיקר דינו משום מצוה אינו נוהג בחו"ל, והגאונים אזלי לשיטתייהו דבנט"ר איכא איסור מלבד מצות קדושתו, ולכן כתבו דאפי' לאחר שנפדה אסור באכילה עד סוף שנה רביעית, וממילא סברי דזה שייך שפיר גם בחו"ל.